

HÁY
JÁNOS

A TEGNAP LOVAGJA

(Bródy Sándor)

I Részlet a szerző Kik vagytok ti? (Kötelező magyar irodalom) címmel várhatóan 2018-ban megjelenő irodalomtörténetéből. I

A kiegyezés utáni és század eleji magyar irodalomra úgy tekintünk, mintha a nemzeti romantika után közvetlenül a Nyugat kicsit konzervatív modernje jött volna, hogy alig lehelte ki a lelkét Jókai 1904-ben, rögvest átvette a hatalmat az új folyóirat. Mintha a Nyugat hősei a semmiből jöttek volna, s csak a Jókai-, Arany- és Petőfi-utánpótlást kellett volna kiűzniük a magyar irodalom terepéről, elfeledtetni az olvasókkal a parasztromantikát, a tiszta forrásból vedelő kedves, őszinte embereket, akik valójában nem is anyaméhből lettek, hanem egyenesen az anyaföldből nőttek ki, ahogyan az erdők fái vagy épp a mezei virágok. Olyan, mintha a két művészeti erő között semmi nem történt volna. Hogy míg a kiegyezést követően sorra szaporodtak a modern Magyarországot megalapozó intézmények, vállalkozások, sorra épültek az ország képét a mai napig meghatározó középületek, megindult az iparosodás, a falusi tömegek városba özönlése, a pár százezres fővárosból néhány évtized alatt háromnegyed milliós modern nagyváros lett, hogy míg ez történik, a magyar irodalomban csak mákonyos szerelmes dalokat és a nemzeti szabadságért küzdő történelmi hősokról szóló beszélyeket döngicsélnek a kor igricei. Tagadhatatlan, néhány évig épp ezt lehetett látni. Hisz a többnyire német, zsidó és más nemzetiségi gyökerű modern kapitalista polgárság inkább vágyott magyarrá lenni, mintsem európaivá. A gazdasági érdek a nemzeti ipar erősödését kívánta, s lettek ezért az új tőkés magyar urakká, sokan közülük főnemessékké. S akik nem jutottak nemességhez, azok is arra törekedtek, hogy minél előbb kiszabassák maguknak a nemzeti mentét. Arany a maga nemzetmítoszt teremtő akaratával erre a közönségre gondolt, s akkor nem látszott anakronisztikusnak ez a szándék. Jókai ezt a közösséget ámította el hatalmas romantikus kalandregényeivel. Rájuk gondoltak a történelmi tablókat létrehozó festők, a Hősök terét faragó Zala György, vagy a magyarok bejövetelét megfestő Feszty Árpád. Ennek volt keletje, vásárlója és olvasója. Ernst Lajos, az ortodox zsidóból öntudatos hazafivá váló gyűjtő még a századfordulón is, amikor nyugaton már a legügyetlenebb galériás is impresszionista festőkkel seftelt, csak ilyen képek után kajtatott. A fő művek persze már régen elkeltek, így jobbára csak Székely Bertalan és Benczúr Gyula fontos képeinek vázlatait tudta megszerezni. Rossz lóra tett Ernst Lajos, csődbe jutott és öngyilkos lett, véget vetve ezzel nem pusztán a saját életének, hanem szimbolikusan egy romantikus álomnak is. A pitykés mentés, csibukos, duhajkodó, középkori várjobbágyokra hasonlító közönséget hamarosan leváltotta egy szokvány polgári ruhát hordó, s a valóságot élő és megtapasztaló lakosság. A század

utolsó évtizedeiben oly látványos volt a kapitalizmus kiépülése és annak hatása a mindennapi életre, hogy a művészet terepén sem lehetett már a látszatvalóságot ábrázolni, s az olvasói figyelmet idealizált hősökkel és valóságidegen történetekkel felcsigázní. Emiatt veszíti el a népszerűségét Jókai, s nem a Nagy Bellával kötött öregkori házasság miatt.

A modern kor áldozatai egyre csak szaporodnak, egyre több és több lesz a vesztes. A boldog szegénységről szótt ideák, amelyeket oly nagy szeretettel írt meg Jókai a *Szegény gazdagok*ban, összeomlanak. Szegénynek lenni: rossz. Egyre több társadalmi ellentmondás és ellentét kerül felszínre. A valóság ereje az égi lebegésből a földre húzza a figyelmet. Létrejön az a modern polgárság és értelmiség, amelyik meg akarja ismerni, sőt meg akarja változtatni a valóságot.

Hiába kutakodunk olvasói emlékeinkben, hiába idézzük fel a valahai irodalomórákat, nem bukkanunk senkire ebből a korból, olyan, mintha a magyar irodalom nem reflektált volna erre a változásra. Esetleg Gárdonyit tudjuk előkotorni, de őrá is csak úgy gondolunk, mint az *Egri csillagok* és a *Láthatatlan ember* írójára, a történelmi elbeszélés utolsó nagy alakjára, s nem jut eszünkbe egyetlen modernebb műve sem, mint az *Ida regénye* vagy a *Hosszúhajú veszedelem*. Holott épp ekkor jön létre a modern magyar irodalom intézményi háttere, a kiadók, a napi- és hetilapok rendszere. Az új fórumok, amelyek kivétel nélkül üzleti vállalkozások, tehát haszonelvűek, szinte számolatlan igénylik az írókat, újságírókat. Megjelennek a sajtómunkások, a kor tipikus alakjai, az éjfélig nyomdában kúszoló szerkesztő urak, akik az éjszaka hátralévő részében kávéházakban lebzseltek, hogy szaftos történetekkel és alkohollal meszeljék el a napi fáradalmakat. A modern polgárságnak kell az információ, mert az információ érték, és kellene a jó történetek, társasági hírek, hisz megerősödik egy új olvasói réteg, a női olvasóké. Az újságírók írnak riportot, jegyzetet, kritikát, tárcanovellát és regényeket, amelyek részletekben jönnek a hétfégi mellékletekben. A sajtómunkások sokaságából végül is kiválasztódik és feláll a modern magyar irodalom első generációja, kiválasztódnak a nagyvárosi pörgés első dalnokai. Mára már szinte teljesen ismeretlen nevek csengtek akkor ismerősnek. Petelei István (1852–1910), Gózsdu Elek (1849–1919), Ambrus Zoltán (1861–1932) vagy épp Bródy Sándor voltak a kor azóta megfakult csillagai. Ők változtatták meg az írói szemléletet, tágitották ki a figyelem terét, ők hozták be a valóságot, a valóságos sorsokat, fogható karaktereket, az életszerű történeteket, a valós emberi problémákat az irodalmi műbe. Legendák voltak mindahányan, de mint írók nem, csak mint legendák maradtak meg egy későbbi kolléga, Krúdy Gyula álmatag elbeszéléseiben. Megtermékenyítették a modern magyar irodalmat, s a megtermékenyítéssel el is pusztultak, a jövő generációja, ahogyan a fekete özvegy nevű pók, felzabálta a megtermékenyítőket, s az emésztés során elvesztek a személyiségek, tápanyaggá lettek egy erősebb nemzedék számára.

Az elveszettek leghíresebbike Bródy Sándor volt. 1863. január 23-án született Egerben egy jómódú gabonakereskedő (ló- és épületfa-kereskedő, katonai beszállító, kocsmabérlő, egyszóval a kor egyik típusalakja: a vállalkozó) tizennegyedik, egyben legkisebb gyerekeként. A kisfiú jómódba született. Bródyék a kiegyezés utáni fellendülésben meggazdagodott családok életét éltek. Az apa befolyásos ember volt. Bár zsidó, de gazdag. „– Ki a te apád? Úr? – Az nem. Izraelita, de gazdag” – írja egyik legszebb önéletrajzi novellájában,

A *szent tisztaságban* (1910). „Apám az egeri érsek udvari zsidaja volt, ami nekem abban az időben fájt és a szívembe nyilallott, ha olvastam az érseknek apámhoz intézett levelét, amelyben tegezte – egyoldalúlag.” Ezt a megfogalmazást Krúdy szerint a frissen országvezetővé lett Károlyi grófnak is elsüti, csak úgy teszelve a gróf zsidókhöz való viszonyát, hogy az ő apja a Károlyi apjának lett volna a házi zsidaja. Bródy Jakab nem volt puritán kereskedő, nem verte fogához a garast. Nem volt afféle fősvény pénzember, akiről Bródy oly előszeretettel ír meglehetősen gúnyosan, hisz mint afféle szocialista gondolkodású vagy legalábbis az elesettekkel mélyen együttérző író a gazdagok harácsolásában látta a társadalmi feszültségeket, a nyomor okát. „Az igazgató... nagyon nehezen beszélt, de beszélt. Tüdejének talán csak egy karaja volt még ép, de nem volt az a fenyőillat, amelyért fölcserélte volna azt a dohos szagot, amelyből nagy, vékony orra a pénzt – a maga pénzét – szagolta ki. Nem mozdult el nyáron se. Lehet, attól félt, hogy idegenben hal meg, és az idegen vasutak sokat számítanak holttestének hazaszállításáért.” A pénz Bródynál a bűn, a hamisság, a korrupció és minden más emberi rossz kiváltója. Bródy az első a magyar irodalomban, aki a társadalmi mozgások mögött nem eszméket és ideákat lát, hanem a tőkét.

Bródy Jakab a bevételei jó részét nagyvonalú életmódjára fordította. Ő is egy volt azok közül, aki magyarabb úr akart lenni a magyar uraknál. Zsinóros magyar ruha, nótázás, kurucos temperamentum, bor, nők, kártya, vadmagyarság. Ez idő tájt, bármennyire is szégyenletes, körülbelül ennyit jelentett magyarnak lenni. Ezt a mintát tudták a fajmagyarok nyújtani az asszimilálódni vágyók számára. Bródy Jakab úgy eltanulta a lumpoló dzsentris életet, hogy az első nagyobb válság el is sodorta a vállalkozását, s lett ebből a gazdagságból egyre növekvő szegénység, s Jakab úr halála után szinte nyomor. A nagyobb gyerekek önállósodnak, a maradékkal az anya 1878-ban a fővárosba költözik. Bródy gyerekként átéli a kor egyik legjellemzőbb ételalakulását, a deklasszálódást, a lecsúszást, az egzisztenciális bizonytalanságot, megtapasztalja, milyen a nagyváros élete, mennyi nehézséget hoz, mennyi nélkülözést, milyen elemi szinten kiszolgáltatottnak lenni. Ezek az életváltozások ugyanakkor lehetővé teszik, hogy a kor társadalmának hihetetlen széles palettáját ismerje meg. Főurak, polgárok, mágnások, diákok, egyszerű parasztok, cselédek neki mind-mind közeli ismerősei. Kisváros, főváros, falu – mindenütt otthonosan mozog. Bár Budapest dalnoka lesz, könnyedén ír a falvak lakóiról, hiszen ismeri, sőt szereti őket, ahogyan a sokszor inkább művi, mint őszinte pesszimizmusa ellenére általában az embert és az életet.

Bródy annak a korosztálynak a tagja, amelynek a szülei átérték a forradalmat. Olyan kis korban született, amelyben elevenen élt a nagy kor emléke, ahol érintésnyi közelségben volt a hősiesség, a nagyság, s persze a szabadság ideája. Azt a nagyságot akarja elérni ő is. „Tizenkét éves koromban én még nem tudtam, mely pályán terem számomra babér. De hogy terem, azt sejtettem” (*Lyra*, 1911), mondja az egeri gimnáziumi évek kapcsán. A naggyá levés akaratát nem megingatja, hanem inkább megerősíti a lecsúszás. Szinte motorja életének a vágy, hogy visszahelyezze magát oda, ahonnan kiesett, hogy helyreállítsa a gyerekkorában megbomlott rendet. Retteg a visszacsúszástól. Ebből persze egyenesen következik az írói kockázatvállalástól való félelem is. Többször megvallott írói dilemma számára, hogy bár mélyen együttérző az elesettekkel, világosan látja a társadalmi igazságtalanságokat, nem mer igazán radikális írói programot követni, s a társadalomkritika terén

is mindig óvatos. Így válik az egyénileg átélt igazságtalanság az írói erők katalizátorává, majd fogvatartójává. Előfordul, hogy magára uszít gazdag és befolyásos urakat, de igazán harcos nem mer lenni, ahogyan az olvasók számára is megőrzi a komfortérzetet, amikor olyan hősokeket és sorsokat kínál fel, és olyan módon, hogy megmaradhatunk a sajnálkozás és együttérzés biztonságában. Minden megejtő és tragikus történet másokkal történik. Bródy olvasása emberséget ébreszt bennünk, de nem jár igazi létkockázattal.

Dicsőség- és becsvágy hajtja az egri szerzetesi iskola diákját, aki nem épp a legjobb tanuló. Elemi szinten érdeklődik az állatok, növények, csillagok, a test működése iránt, de ez az érdeklődés a jegyekben nem mutatkozik meg. Ez a kor a tudomány diadalának kora. Mindent meg lehet oldani, hirdeti a pozitívizmus, csak meg kell figyelni a jelenségeket. Az írásnak is a valóság vizsgálatára kell építenie, vallja később Zola követőjeként. Életes íróvá lesz, megelőlegezi azt a kategorizálást, amit később Ady visz diadalra, az életes és az irodalmi írók megkülönböztetését. Nem véletlen, hogy első novelláit megfigyeléseknek nevezi, s gyakorta az elbeszélőt mint megfigyelőt belekomponálja a művekbe. Tizenöt éves, mikor végleg elveszik a kisváros és a család otthonossága. Budapestre költözve még bekerül a gimnáziumba, de pénzhiány miatt szinte meg sem melegszik a padban. Eddig tartott a hivatalos iskolai karrier. Végzettség nélkül marad. Sokszor szemére is hányják, hogy nem elég művelt, nem beszél nyelveket, még németül is alig tudja megértetni magát, s persze nem olvas, legfeljebb a Bibliát és Petőfit. Holott egész életében rengeteget olvasott, és tényleg a legjobbakat, a legjobb franciákat és oroszokat, amikor fordítások révén elérhetővé váltak. A gimnáziumból kikerülve Diákújság címmel lapot szerkeszt, és magántanítványok után lohol, hogy megélhetéshez jusson, rendszerint gyalog megy, hogy a közlekedés költségeit is megspórolja. Megpróbálkozik a színészettel is, merthogy Petőfi, a nagy példakép is így tette. Amúgy Bródy egész életművének látens főhőse Petőfi. A hősei általában őt olvassák, folyton előbukkan, hol színről színre, hol csak a nyelvezetben. Abban a világban, ahol szétmállott a vallás, amely korból kikopott az isten, a művészet kapaszkodott a megürült helyre. Egy rövidke időre felépül az új hit, amelynek vezérlő csillaga Magyarországon Petőfi. Hozzá képest épül fel a spirituális világ, aminek szent szövegeit épp ekkor hozzák létre az írók, aminek szentképeit a festők épp ekkor festik. Meseszerű világ is volt ez, ahol Petőfi (nem utolsósorban Sándor) a megváltó, s a művészek a sok-sok apostol. E szakrális vezér életét követve jelentkezik Bródy a Nemzetibe színésznek, s Paulay Ede felveszi, persze kis csalás kellett hozzá, hiszen még csak tizenhat éves. „Felvettek, mert palóc dialektusban beszéltem, és gyorsan hoztam a parádi vizet a szomszéd Takács fűszerüzletéből.” A koplálás, a sok szaválás miatt lassan fizikailag is leromlik. „A lehetőség, hogy én színészként szavaltam volna végig az életemet, irtózatossá gondoltam” (*Alulírott élettörténete*, 1918). A nagyravágyó ebben a pillanatban inkább látszik elbukni, mint diadalmasan felemelkedni. Menekülőútként Hevesben élő rokonokhoz kerül, hogy kicsit helyrekalapálja a vidéki levegő és koszt, majd bátyja segítségével Békésgyulára ügyvédi írnoknak. Alig húszéves.

Bródy gyerekkora óta írt, versikéket és verses színdarabokat, de az első gondolat mégsem az irodalom, hanem a képzőművészet volt, ahogyan Jókainál. Kiválóan rajzol. Szobrásznak lenni, hatalmas anyagon dolgozni, s azt a hatalmas faragást közszemlére tenni, ez nyugtázta le, ezzel akart volna lenyűgözni és naggyá lenni. „Az egri hegyekben valami

puha kőre találtunk, amiből tollkással is lehetett figurákat faragni. Mi sem akadályozhatott hát meg abban, hogy képfaragó legyek. A versírás azonban kerülgetett mégis, de nem nagy erővel... Sokkal több baj volt a piktori hajlamokkal. Ezeket izgatta az egész város, melynél festőibbet nem látott még aquarelrel dolgozó ifjú ember." De végül elmaradt a szobrászat, csak a plasztikus leírásokban, amelyek gyakorta a legfényesebb részei az írásoknak, érhetjük tetten a valahai szándékot, s a modern és klasszikus művészetek iránti nem szűnő rajongásban. Ír a nagybányaiakról, *Rembrandtról*, *Munkácsyról*, kritizálja a történelmi romantikába feledkezett festőket, különösen Benczúrt, akik megrendelésre dolgoznak, s dúskálnak a vagyonban, a *Fehér könyvet* olyan alkotók illusztrálják, mint Ferenczy Károly, Réti István, Vaszary János, Rippl-Rónai József.

Maradt az irodalom. A gyulai időkben megyei lapok külsőse lesz. Cikkei jelennek meg, megpróbálja bedolgozni magát a sajtóba, amikor valami egészen különös élményben lesz része. Kezébe kerül Zola *Nana* című regénye. A regény szemlélete, ábrázolásmódja hirtelen összerántja minden addig szertecsatangoló gondolatát. Zola naturalista poétikája, a valósághoz való megváltozott írói viszonya, hogy azt írom, amit látok, hirtelen rendet rak Bródyban. Most érti meg, mit jelent íróilag a szegénység, a lelki és testi nyomorultság megfigyelése. Mert nem pusztán az anyagi lezüllés foglalkoztatja. „Ezek a megfigyelések a »Nyomorról« szólanak, írja első könyve bevezetőjében. – De nem csak az éhség, a szegénység, a test nyomorúságáról, hanem arról a sokkal ijesztőbb nyomorról is, mely a lelket öleli át, rideg, csontváz karjaival...” A valóságot kell írni, felszámolni az idealizált irodalmi világot, kitoloncolni a művekből a valóságtól elszakított romantikus hősöket. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy ennek a szemléletnek semmi előzménye a magyar irodalomban. Bródyban is Jókai, Hugo, George Sand, George Eliot, a nagy romantikus regények tapasztalatára épül ez az új tudás, ez az új szemlélet, kialakítva ezzel az életmű legfőbb jellegzetességét, régi és új, Zola és Jókai nem kis mértékben ellentmondásos szimbiózisát. Már ekkor cikket ír a naturalizmusról, s kardoskodik a valóság megfigyelése, mint írói szemlélet, mellett, hogy anyagot gyűjteni ki kell menni, csak nem a természetbe, mint a plein air festők, hanem a mindennapi életbe. Létező alakokat kell választani a művek szereplőinek, s az író nem tehet arról, hogy olyan korban él, amikor a nyomorultság, az emberi kiszolgáltatottság ilyen mérvűvé lett. E hitvallásból adódik első írói konfliktusa. Az *Agglegények klubja* című írásának szereplői között felismerték magukat a gyulai kaszinó látogatói, és mondhatni nem csattantak ki az örömtől, így aztán a *Gyulai titkok* címmel tervezett cikksorozatból több darab nem készül el.

Sorra születnek a novellák, amelyekben olyan sorsok és élethelyzetek vannak feldolgozva, amelyek eddig nem kerülhettek be az irodalomba. Az új szemlélet jutalma, hogy visszadobják a pesti lapok az írásokat. A kudarc nem töri össze Bródyt, még nem állította helyre a számára megbomlott világot, még veszettül éhes farkas, ahogyan egy másik elfeledett szerző, Justh Zsigmond nevezte. Összerakja az első kötetet, előfizetőket gyűjt, és háromszáz példányban megjelenik a *Nyomor* (1883). Húszéves. A kötetrel együtt felutazik Pestre, mert a cél a főváros bevétele. A Singer és Wolfner Kiadó vállalat mögé áll az új kiadásnak, s 1894-ben országos terjesztésben megjelenik újra a *Nyomor*, s ezzel elindul Bródy szinte felfoghatatlan diadalútja.

A fizikai és lelki nyomorban élő emberek ábrázolása hihetetlen feltűnést kelt. A modernebb irodalom kedvelői revelációként fogadják. Végre egy könyv, ami arról szól, ami van. A konzervatívok átkozzák pesszimizmusa miatt, s hogy a világnak csak a negatív árnyalatairól beszél. Hogy olyan témákat érint, amelyek nem elég emelkedettek az irodalomhoz. Hiába tehetséges, mondják, csak bűnről, pusztulásról, nyomorultságról tud beszélni, a szereplői mind végletesen fertőzött emberek. A fiatalok viszont istennek tekintették a szerzőt, a szegények és az elesettek védőszentjét látták benne. Mert minden hiányossága ellenére ez a kötet kitágította az olvasói figyelmet. Olyan világokra nyitott rá, amelyek nem létezőknek voltak tekintve. „Te voltál az a magyar irodalomban, mondja a sírkőavatáson Móricz 1930-ban, aki legelőször fújta meg azt a trombitát, amely új szemléletre szólította fel a látásokat.” Bródy szereplői nem ideákért harcoló romantikus hősök, hanem a kapitalizálódó Magyarország vesztesei. Új típusszereplőket emel be az írói látókörbe: egyszerű cselédlányok, megesett szolgálók, tüdőbeteg varrólány, nyomorgó utcaseprők. Már itt megjelenik, de a későbbi kötetekben kiteljesedik az akkori Magyarország társadalmi térképe. Látjuk a nemzetiségeket, a különböző társadalmi rétegeket, a városi, kisvárosi és falusi lakosságot. Bródy életműve alapozza meg a magyar irodalom modern társadalomszemléletét, ezt az irodalmat tanulmányozva nem pusztán egy teremtett világba lépünk, hanem a kor társadalmi valóságába is. Olyan konfliktusokkal találkozhatunk, amelyek a mai napig meghatározó problémái a magyar társadalomnak, az asszimiláció kérdése, a zsidóság szerepe, a vidék, város, főváros konfliktusa, s természetesen a szegénység, a nyomor. „Teutánad – mondja Móricz a már idézett sírkőavató beszédben – nem volt többé létjogosultsága az avas konzervatív, mindenbe belenyugvó konokságnak. Minden sorod jajkiáltás volt és életprédikáció ebben a magyar siralomvölgyben. A te írásaid nélkül nem él az a kor, amelyben éltél!”

Az első kötet az újszerűség mellett már minden olyan hibát is hoz, ami végigkíséri az életművet. Valóban végletesen, sokszor erőltetetten pesszimista a látásmód. Minden szövegben fokozott, adott esetben az érzelgősség vagy épp a giccsig fokozott a tragikum. Nincs novella, ami ne halállal végződne. „Ez valami nem természetes”, mondja Virág, az *Egy tragédia* szereplője. És valóban, míg a leírások sokszor valószerűek és hitelesek, a cselekmény egyáltalán nem természetes. Az *Egy tragédia*, az amúgy remekműnek tartott novella, ahol az utcaseprő disznót nevel a házában, tele van kimódolt fordulattal. Az utcaseprő az olyan nagyon várt disznótör előtti napon berúg, és részegen agyonveri az olyannyira szeretett disznót. Miért is történik mindez? Mert a szerző úgy akarja. Majd végül ő is meghal, mikor látja, mit tett. Miért is? Mert a szerző úgy akarja. Aztán jönnek a haverok, kopognak nála, hogy mi van vele, de nem nyitnak be, hogy netán megmentse a barátjukat. Miért is? Mert az író akarja a főhős halálát. A kor olvasója megrendült a nyomorultak ábrázolásán, hitelesnek vélte, mert semmit nem tudott róluk, és nem vette észre, hogy a szerző számtalan édeskés és művi fordulattal teszi tetszetőssé az írásokat, és szakítja le végül a tényleges valóságról.

A hirtelen sikeres író 1885-ben berántják katonának. A katonaság mondhatni istencsapása egy szabadághoz szokott embernek, bár kétségtelen, hogy új embereket, helyzeteket ismer meg, s az élmény számtalan novella alapjává lesz, amilyen a *Kaál Samu* című is. Érdeemes ennél a novellánál is megállni egy kicsit, hisz a legjobbak közül való, s mégis

ugyanaz a gond fedezhető fel benne, mint majd mindegyik Bródy-írásban. A gátlástalan katonatiszt minden nőt magának akar, az orvos feleségét is. Az orvos a házuk előtt óbégató tisztet felpofozza. A tiszt megparancsolja a szolgájának, ő a címszereplő, hogy löje le az orvost. A tettet börtön és végül kivégzés követi. A szolga az utolsó pillanatig azt hiszi, a tiszt tartja a szavát és kiszabadítja. Nem hiába tartják úgy, hogy Bródy a zseniális kezdések írója. Itt is pontosan fel van rakva a szituáció, minden cselekedet helyén van és indokolt, kellő feszültség van a szövegben, és pazarul meg van írva, ám ahogyan a börtön elkezdődik, Kaál Samu már nem hiteles, az egész szituáció erőltetett és lendületlen, s mindvégig érezni, hogy a szerző az én együttérzésemet akarja erőnek erejével kicsikarni. Hatni akar. Olvasóként nem a sorsot látom, hanem az írói szándékot. Írói hanyagság ez, hogy a látszólag könnyebb ellenállás felé billenti a szövegeket, vagy nem bízik az olvasóban, nem hiszi, hogy képes magától érezni, a szívébe kell rágni az érzést, vagy csak egyszerű fáradtság, eleget ütögettünk, unom már, csapjuk le a labdát. Kicsit olyan érzése van az embernek, mint amikor egy szakács beszerzi a legfinomabb nyersanyagokat, aztán főzés közben megunja a gondos kavargatást, s belelódít a tálba egy csomó mesterséges ízfokozót.

Bródy nem sokáig katonáskodik. Nem csak a reguláktól irtózik, hirtelen természet, s egy alkalommal pofon vágja az őrmestert, aki szidja az anyját. Kihallgatás nélkül fogságba kerül, Josefstadtban. Mikor Jókai híret veszi, hogy egy magyar író raboskodik, azonnal közbenjár, merthogy neki van bejárása a labancokhoz. Bródy kiszabadul, s elkezdődik egy hosszan tartó barátság a két író között. Bródy Mikszáthhoz hasonlóan szinte mindennapi vendég Jókaiéknál. Bár íróként nem örvend akkora megbecsülésnek, mint Mikszáth, hisz Mikszáth olyan, akit még Tisza Kálmán is komolyan vett, ráadásul merete froclizni a minisztereket és befolyásos figurákat, s ez lenyűgözte a betegesen szervilis és gyáva Jókait. Bródy személyének hatása itt is, mint annyi más társaságban, mégis lenyűgöző volt. Jó kiállású férfi, szórakoztató társasági ember, lelkes vitapartner, örök hódító. Kimondatlan célja volt, hogy az írásokat megelőzően a személyes varázsával hasson. Önmagát az írásokhoz rendelt, élő reklámanyagnak tekintette. Tetszélgesének korántsem csak a hiúság volt a motorja, inkább a művek ringbe emelése. Szükségesnek tartotta az írásokat személyes jelenléttel megtárogatni, s ezzel párhuzamosan beseperni a felé áradó szeretetet, hogy az így megtárogatott írói öntudat újra merjen valamit állítani a világról. Mert stabil öntudat nélkül nem születhet irodalmi mű. Végül összeforrt a szép férfi és a sikeres író toposza Bródyban, nem csoda, hogy megöregedvén a test nyomorulttá válását talán még az irodalmi kudarcoknál is rosszabban viselte. Azt még el tudta képzelni, hogy egy remekművel előáll, s visszaállítja az irodalmi tekintélyét, de hogy fizikailag visszajavuljon: nem.

A rajongott ifjú sztár hamar állást kap. Először a Budapesti Hírlaphoz kerül, majd a Magyar Hírlaphoz. Elkezdí a kor sajtómunkásainak megszokott életét, kávéházak, éjszakázások. A bohémélet azonban csak a felszín. Rettenetesen sokat dolgozik. Mindent ír. S még inkább mindent, amikor egy tudósítás miatt Kolozsvárra utazik, s a háromnapos út helyett a legenda szerint három évig (valójában egy bő évig) marad, és lesz az Erdélyi Híradó munkatársa. Hihetetlen az igénybevétel. Némikor az egész lapot ő írja egyedül. Kivételes írói gyakorlatra tesz szert. Határidőre, jó minőségben és gyorsan kell dolgozni. Ráadásul a nyelvi regisztere is bővül, a palóc vidék nyelve, a budapesti nyelv mellé most felzárkózik egy újabb, az erdélyi.

Sokszor gondolunk úgy írói életrajzokra, hogy ez a tapasztalat vagy az az élmény, ezek a tanulmányok, azok az események tettek valakit íróvá, s ha mindez nem történik meg, elmarad az íróvá válás. Holott valójában az író ott tanul, ahol épp van. Mindenütt figyel, és mindenütt elles valamit. Nem azért lesz tapasztalt, mert a sors ilyen vagy olyan helyre sodorta. Bárhol azzá válik, mert ösztönös benne a világra való eredendő kíváncsiság. Nincs olyan környezet, élethelyzet, ahol nem lehetne a valóságot a lehető legmélyebben megérinteni, ahol nem tudnánk létközelbe kerülni. Látszólag ellentmondás, de az életet elsődlegesnek tekintő író, amilyen Bródy is volt, minden döntésében az irodalmat tekinti elsődlegesnek. Ezért marad Kolozsváron, s nem a legendás szerelem miatt, ami Hunyadi Margithoz, a kor divatos színésznőjéhez kötötte. Ebből a szerelemből született egy fantasztikus magyar író: Hunyadi Sándor (1890-1942). Bródy azért maradt Kolozsváron, mert az ottlétből tudott íróként a legtöbbet profitálni. Hamarosan két saját lapot is indít, az Erdélyi Képes Újságot, majd a Magyarorságot. Az apához hasonlóan vállalkozó kedvű Bródy e két lappal indítja az életét végigkísérő kudarcos vállalkozásainak sorát. A két lap se perc alatt tönkrement, s szerzőnk hamarosan Budapesten tündökölt, épp abban a szerkesztőségben, ahonnan jó éve Erdélybe küldték.

1891 májusa van. Még nincs tíz éve, hogy kilépett az ismeretlenségből, s a kor legdivatosabb szerzője. Regények és novelláskötetek sora jelenik meg. Olvassák és szeretik. Ő maga a modern irodalom, a neve nélkül nem lehet a kortárs prózáról beszélni, mégis amikor a mai olvasó fellapozza és átolvassa ezeket a novellákat, s majd a későbbieket is, és a regényeket, mondhatni elcsodálkozik, hisz nincs olyan novella és nincs olyan regény, ami makulátlan lenne. Bródy hősei nagyon szerethetők, de sokszor úgy nézünk rájuk, mintha távcsővel bámulnánk az életükre. Nincs belső ábrázolás, hiába hivatkozik oly sokszor az oroszokra és a lélektanra, épp a mély figyelem hiányzik a szerzőből, a témagazdagság és újszerűség mögött azt az elbeszélői magatartást találjuk, amit a nagy romantikusoknál megszoktunk. A szövegek mögött ott látjuk a mindent irányító nagy játékost, aki kedve szerint, sakkbábuként lökdösi a szereplőit. A jellemek felrakása külsődleges, hiányzik a cselekedetek belső indokoltsága, a történések jellemzően nem a sorsból fakadnak, hanem írói szándékból. Most pedig neked öngyilkosnak kell lenned, mint az *Erzsébet dajkájában* történik, osztozkodnod kell az ágyadon, s persze végül a feleségeden is, mint a *Két munkásban*, most neked el kell adnod magadat, ahogyan a *Jisbi Bénobban*, el kell hagynod a feleségedet, el kell temetned a gyerekedet... Kell és kell, mert én íróként azt akarom. A regények, még a legjobbak is, tele vannak mesterséges fordulatokkal, a realitás és a kimódoltság meghökkentő kevercsével találkozunk. Az *ezüst kecskében* (1898) az egyértelműen írói alteregó, Robin Sándor élettörténetét ismerhetjük meg, mely élet az ideáktól a diadalmas sikereken át kanyarodik vissza az ideákhoz, a becsületes, tiszta élethez. Receptszerűen végigvitt életútregény, kicsit édelgős befejezéssel, amely befejezés végérvényesen lefejtja a könyv minden reális tartalmát. Az első bekezdések még olyanok, amelyek után bármely író megnyalná a tíz ujját. „A zálogház előtt egy fiatalember állott; ez nem ritka eset. Az ifjú a nyárhoz képest pepita nadrágot, de a forró nyári nap dacára fekete cilindert és ehhez rövid kabátot viselt; ezért öltözködéséből minden idényszerűség, minden harmónia hiányzott. Azonban egy igen szép bot volt a kezében; a bot feje egy ezüst kecskét ábrázolt. A zálogháznak három ajtaja is nyílt az utcára, sőt, minden való-

színőség szerint, a kapu alól is meg lehetett közelíteni. A fiatalember mégis úgy viselkedett, mintha sehogy sem találna az intézetbe. Az összes szokásos mozdulatokat megcselekedte már, úgymint: nézte a házat, mintha meg akarná venni, vagy legalábbis megsindelyezni. Hogy minden gyanút elhárítson magáról, olyan módon szemléltette az ajtókat, mintha a legközelebbi viharos éjszakán egy kis betöréses lopást tervezne. Majd többször elment a kérdéses épület előtt, fölneézett a piszkos ablakokra, és minden valószínűség szerint azt kívánta elhíttetni a külvilággal, hogy vidékies ablakpromenádet csinál. Az utcát igen vizsgálta, és ellenséges szemmel mustrálta a járókelőket, akik hite szerint megakadályozták őt abban, hogy egyenesen céljára törjön. Különösen a nők alterálták, a szép hölgyek, akik miatt a fiatalság olyannyira szégyenli a szegénységet. Kihívóan vagy igen megalázva, szemlesütve ment el mellettük, és a szép bottal lehetőleg föltűnés nélkül játszott. Forgatta, pörgette, az ezüst kecskefejet többször figyelmesen megnézte.

A kevésbé éles szemű megfigyelőnek is észre kell vennie ilyen módon, hogy ez az ifjú ember az ezüst kecskét a zálogházba viszi. Nem sétál vele, hanem viszi." Nem sétál vele, hanem viszi – olyan pontos ez a mondat, és olyan egyszerűen és egyértelműen ragadja meg a szituációt, hogy utána csalódott lesz az olvasó, amikor látja, a szereplők nem vagy alig mutatnak magukból többet, mint sémákat, hogy a cselekmény telis-tele van ponyvaízű fordulattal. Van tiszta nő (ez Bródy egyik alaptípusa, az anya), van benne bűnös csábító (ez a másik nőtípus, a hetéra, akinek semmi nem drága a pénzért, befolyásért), van benne betegeskedő, majd a sikeres eladást követően elhalálozó festő, s van gonosz pénzember, korrupt politikus. Mindenki épp olyan, amilyen. Senkit nem lehet két szónál többel jellemezni, mert csak egyfélék. A jó jó, a rossz rossz. A cselekmény centrumában álló szereplők sincsenek árnyaltan kibontva. Ez az írói szint fakad Bródy modernségbe oltott romantikus világlátásából. Megpróbál hétköznapi embereket felmutatni, és hétköznapi szituációkat, de nem tudja elengedni az ábrázolás teatralitását. S persze nem riad vissza az érzelgős túlzásoktól, a giccseffektektől. Ha épp azt gondolja hatásosnak, mindegy, hogy ez elképzelhető-e vagy nem, akkor a vidékre adott gyerek elhalálozik, vagy épp életre kel és újra találkozik a szüleivel, és boldogan élnek, míg meg nem hálnak. „Bródy mint író is, a nagy, bizakodó nekikezdések embere. Regényeinek első fejezetei, színműveinek első felvonásai... novelláinak első oldalai csupa ihlet és lendület... aztán? aztán minden attól függ, hogy mennyire telik a svungból meg a szuszából,” írja róla Hatvany Lajos rendkívül pontosan a válogatott elbeszélések előszavában (*Bródy Sándor legszebb írásai*, 1935).

A legjobb Bródy-regények, *Színészvér* (1891), *Az ezüst kecske* (1898), *A nap lovagja* (1902) és számos novella is kariertörténet, nem véletlen, hisz a kor társadalmában állandó mozgásban van, nem fixálódtak még a társadalmi erővonalak, a változó (és új típusú munkaerőt igénylő) modern kapitalista társadalom és gazdaság az egész lakosságot mobilizálja. Bródy is úgy tekint a saját életére, mint a társadalmi ranglétrán való felkapaszkodás folyamatára. Bródy jó időben reflektál a magyar társadalomban mai napig közkeletű hitre, hogy Magyarországon sikeres valaki csak a bűn és csalás révén lehet. A becsület jutalma a szegénység, a kirekesztettség, a megvetés. Leginkább az a mag foglalkoztatja, amikor még tiszta hittel állnak az emberek az élet előtt. Többször visszatér rá (e regényeken kívül a *János és barátai* vagy a *Jisbi Bénob* című novellában és *A medikus* című színdarabban), mintha a legfontosabb írói célja az volna, hogy megtalálja az ősbűnt, hogy mi űz ki minket

a morális paradicsomból, hogy mi számolja fel a jó élet lehetőségét. Bródy hősei csakis és kizárólag hazugság, csalás és bűn árán lehetnek valamivé. Ám érdekes módon a valamivé levést soha nem a belső akarat igazgatja, mint a világirodalom nagy karrierregényeiben. Az ő cselekedeteiket kivétel nélkül külső erők mozgatják. A siker, úgymond, mások akarata révén valósul meg, a főhős nem saját döntései következtében sodródik a bűnbe. Robin Sándort Hanna, az ambiciózus kereskedő lány teszi sikeressé, ő maga passzív cselekvő: csak elszenvedti a sikert. Bródy, mint alapvetően romantikus író, nem vállalhatja be, hogy hőseit saját döntéseik révén erkölcsileg besározza. Fenntartja a belső vívódást, mert csak így marad lehetősége a pozitív végkifejletre, az erkölcsi igazságtételre, csak így van módja a morális világrend, amely nála tényleg csillagos ég bizonyosságú, visszaállítására. Ráadásul ezek a megregényesített életutak mind-mind a saját élet tükröi. A *Don Quixote kis-asszonytól* (1886), az induló regénytől egészen az utolsó műig, a Rembrandt életrajzig (1925).

Bródy örökösen vád alá veszi a saját írói életútját. A regényekben áttételesen, néhány magáról írott szövegben konkrétan, s keresi a morális felmentést önmaga számára. Miért nem mertem ennél keményebb lenni, miért nem mentem bele mélyebben a dolgokba? Miért az a sok üres írás, amelyek miatt amúgy még életében hanyagsággal vádolták oly sokan? „Fázva és megalázva látom, írja a *Vallomásban*, hogy abból, amit terveztem – sőt ígértem –, alig váltottam be valamit. Játékköveket dobáltam keresztül a víz tükrén, az csesztélte, cifrázta a habokat, de a vizet nem zavarta meg. Inkább engemet izgatott föl és ejtett gondolkodóba, hogy gyenge a karom, csekély a bátorságom... Csaknem mindennel adós maradtam magamnak... Az ember vagy nekiveti a mellét a dolgok piszkos hullámainak, vagy megy az iszapos moslék meleg árával. Vagy együtt megy a gazemberekkel, vagy konfrontálja magát velük. De félig ezt cselekedni, félig amazt: szomorú kapkodás... Bűnbocsánatot azért nem kérek az olvasótól: legfeljebb olyan voltam, mint ő, akinek az ízlése nyomott, a szokása és erkölce sodort magával.” Magyarázkodik maga előtt, de főként a közönsége előtt, amely közönségnek az ízlését törekedett örökösen kielégíteni. Ha lélektanilag megkapargatjuk ezeket a vallomásokat, rögvést látjuk, a könyörtelennek látszó önvizsgálat valójában nem szól másról, csak hogy kieszközölje a külvilágtól a megbocsátást, hogy a saját hibáért is sajnálatot tudjon ébreszteni, megőrizve így végső soron a betegesen vágyott szeretetet. Pontosan tudta, forradalmár alkat, de egyben megalkuvó is, csak úgy tudja képviselni az igazságot, hogy magának igazán ne ártson.

Míg Bródy morális dilemmáival foglalkoztunk, elveszítettük az életutat. A legendásított kolozsvári kaland után hamarosan megházasodik (1891). Szerelem ez, semmi kétség, bár Bródy nőkről és szerelemről való felfogása a mai fül, főként egy női fül számára mondhatni bicskanyitogató. „Ha szeret... nem mérgeződik azért, írja leendő feleségének, Rosenfeld Bellának, hogy míg maga remeteéletet él, én meglehetősen világi módra éltem és élek. Magának így kell, de nekem nem lehet így. Amelyik percben nem így élne, otthagynám, ez az én érzékenységem. Nem tagadom – túlzott és felette önző.” Csak megismételni tudjuk: felette önző álláspont. A leendő ara házasságra való illetén felkészítését követően Bródy néhány évig mégis férjszerűen működik, legalább addig, amíg a gyerekek születnek sorra (négy fiú és egy kislány, aki szűk hét év után búcsút mond az árnyékvilágnak). De ezt követően elég gyors tempóban beindul a korábban felvázolt szabad élet. Lóverseny, kártya, színésznők és írójelölt hölgyek, cselédek és kalandvágyó polgárasszonyok. A sza-

bados életmód egy idő után szétfeszíti a házassági kereteket, s hamarosan elválnak. Bródy úgy tartja magáról, hogy se férjnek, se apának nem való. Ez a családba illeszkedni nem tudás azonban nem akadályozza abban, hogy a legszélesebb rokon kört pénzelve, hisz van miből. Persze a rokonok nem csak visznek pénzt. A kor társadalmát térben és rangban áthálózó, kiterjedt család hozza számára az újabb és újabb témákat, történeteket.

Rengeteget keres, a legendás bohémiség ellenére állandóan dolgozik, s persze dolgozik benne a lelkiismeret is, hogy többet kéne megmutatni a világból, mélyebben és erőteljesebben. Bródyban nem pusztán önsajnálati nyavalygás az elégedetlenség, valóban nyomasztja, hogy örökösen a könnyebb ellenállás irányába megy, hisz látja, a külhoni példaképek, elsősorban Zola, mennyire keményen kitartanak az elveik mellett, s tudja, igazán nagy irodalmat csak kockázatok árán lehet létrehozni. De képtelen másképp cselekedni, nem akar újra szegény lenni, és kívül esni a szeretet körén. És őt ezért szeretik, ezért fizetik, senki nem igényel egy magyar Dosztojevszkijt, túl nagy lépés lenne az a kor olvasó polgárságának. Néha ugyan nekibuzdul, hogy hátat fordít a komfortzónának, s létrehoz valami olyan kiadványt, ami független, ami nincs kiszolgáltatva politikai és gazdasági köröknek. Ilyen vállalkozás volt a *Fehér könyvek* sorozata (1900), ez a könyvméretű havi folyóirat, amit egyedül írt, azzal a céllal, hogy érvényesen bele tudjon szólni a társadalom és a mindennapi élet megreformálásába. „A Lövölde téri kis hivatalban, az egyik szobában apám egy vaságyat állított fel, ezen alszik. Hetekig nem jár haza. Házassága közben folyton romlik. Puritán életet él, alig jár valahová, hiszen meg kell írnia havonta egy vaskos könyvet... A szokásos könnyű kalandokat is elhagyja, az írás minden erejét elszívja. Szinte megszállott, még étkezésében is puritán, szalonnán, juhtúron és feketekávéval él” (Bródy András: *Bródy Sándor, az újságíró*). Ám hiába ölt bele irgalmatlan mennyiségű munkát és energiát, a vállalkozás végül kudarcra zárul. Anyagilag is megsínylette, s a maga elé tűzött radikális céloktól is lassan-lassan elfordult. Néhány évvel később hasonlóan a függetlenség és igazmondás álmával indítja, immáron szerkesztőtársakkal együtt (Gárdonyi Géza, Ambrus Zoltán) a *Jövendő* című lapot (1903–1905), amit elvileg minden korszerű gondolkodású ember olvasott, például Ady is, de oly kevés volt a korszerű gondolkodású magyar az idő tájt, hogy a lapcsinálásba végül anyagilag belebukott, teljesen eladósodott, a kölcsönök fejében lekötötte jövőbeni jogdíjait is. Talán ennek, talán szerelmi csalódásoknak, vagy épp, amit ő mond, a fizikai összeomlástól való félelmének lett következménye az 1905-ös öngyilkossági kísérlet. „Elhatároztam, nem tűröm a teljes alulkerülést és nyomorúságosan csúnyán, mások kegyelméből nem akarok élni. Hogy valamelyik előregedett kedvesem kezébe kaparintson és kocsiban toljon!... Elhatároztam, maga az elhatározás nem is nehéz, mert – azt hiszem – minden valamirevaló férfi trenírozza magát arra, hogy megaláztatva és nyomorúságosan, csúnyán vagy becsület nélkül nem lehet és nem szabad élni” (*Előhang* a *Lyra* című kötethez, 1909). Mindent aprólékosan előkészített. „Kék ceruzával – egy anatómia atlasz segélyével – kék karikát rajzoltam a szívem fölé.” Oda lőtt, de csodával határos módon mégis elvétette. 1905-ben vagyunk, szerzőnk húsz éve a kortárs magyar irodalom sztárja, és még egy évtized az övé.

A század első évtizedei a drámaírás időszaka. Az utókor általában két művet szokott említeni: *A dadát* (1902) és *A tanítónőt* (1908), bár a visszaemlékezések szerint Bródy egy

harmadikat, *A medikust* (1911) tartotta a legtöbbre. A novellák alapján írt három dráma mellett számtalan kisebb igényű darab születik, amelyekben közhelyes társadalombírálat keveredik melodramatikus szerelmi történetekkel. A drámákban, beleértve a jobbakat is, talán még szembeötlőbb, hogy a szereplők nem azért cselekszenek, mert a drámai konfliktus ezt szükségszerűvé teszi. Az író nem várja ki, hogy megérjenek a konfliktusok, külső irányítóként dönt a történetek alakulásáról. Művivé válik a szituáció, nem sorsokat látunk, hanem társadalmi problémát, amely probléma bemutatásában és megoldásában érdekelt a szerző. Sehol nincsenek hihető érzelmek, a tanítónő felé különböző irányból megmutatkozó szerelem, hogy csak egy példát hozzunk, csupán dramaturgiai funkcióval rendelkezik. Érzés nincs mögötte. Itt is, miként a regényekben, mindig jobb a társadalmi szituációk felrakása, mint a személyes sorsábrázolás. Ahogyan *Az ezüst kecskében* a legjobb jelenet a miniszterelnökkel való beszélgetés, itt a legpontosabb a tanítónő feletti bíraskodás. A közélet megjelenítése minden esetben messze különb Bródynál, mint a személyiségek, a magánéleti szituációk lélektani kibontása. Különb, mert eleve van a közéleti kommunikációban valamiféle modor és távolságtartás, valamint a közélet a mélyebb emberi viszonyokhoz képest mindig közhelyes és felületes. A felszínes hatalmi játékok és érdekviszonyok szemszögéből látjuk és akarjuk látni az eseményeket. Minimális az igényünk arra, hogy az általános és sematikus erkölcsi elveken túl többet lássunk a cselekvőkből. Bródyt amúgy is elsősorban a társadalom érdekli, az emberiség, és nem az egyes ember. Az általános igazságok, morális alapvetések, az igazságtalanság. Típusokat mutat fel, és nem jut el az egyediségig, holott a típus segíti a befogadót a felismerésben, de az egyediség teszi lehetővé az azonosulást. Ahogyan ő kívülről ír le, mi kívülről nézünk rá a művekben mozgó alakokra. Valóságélmény helyett múzeumélményt kapunk. A késői olvasó mindezek ellenére mégiscsak becsüli, mert árad a szövegekből a jó iránti elkötelezettség, s hogy szerzőnk álproblémákról valóságosakra tereli a figyelmet, s a prózában megteszi azt a lépést, amit Petőfi a versekben, felnyitja a valóság addig elzárt területeit a kíváncsi szemek előtt, de mindig vigyáz arra, hogy kijelölt úton haladjon az odatévedt másvilági vándor.

A sikerdarabok pénzt hoznak, hírnevet, divatban van, s neki ez tetszik. „Kedd az a nap – írja egy rosszindulatú kritikus 1918-ban –, amely Budapestet véletlenül, mintegy Bródy Sándor Bayreuthjává változtatja. A Nemzeti Színház *A dadát* játssza, a Vígszínház a *Timár Lizát*, a Magyar Színház *A szeretőt*. Egy pár mozi ezalatt *A tanítónő* filmalakjával arat zsúfolt házakat. Szinte rosszul esik, hogy Bródy nem ír operettet. Mért nem ír operettet? Biztosan nagyszerű volna az is.” Olyanná lesz egy időre, mint a korrupcióba süllyedő karrierhősei, de láthatóan ez már nem érdekli. Élvezni akarja az életet, elkerülni a folyamatos gyötördést. Nők, lóverseny, kártya. Ha ez megvan, mi kellhetne még. Nem érdekli, hogy átírják a darabjait. Csak játsszák. Nevéhez köthető az a magyar színházi gyakorlat, hogy lehet köpni a szerzői akaratra, hogy az író B kategóriás játékos a színház világában. *A tanítónő* az első darab, aminek a befejezését színházi kérésre optimistára hangolja a szerző, s ezt követően számos darabját, akár színészi lázongás miatt, hogy túl hosszúk a mondatok, írják át a direktorok, rendezők, vagy maga az ünnepelt szerző. A tízes évek népszerű szerzőjének, úgy tűnik, nincs igénye másra, mint a népszerűsége, és az ebből következő könnyed életre.

Szállodalakó bohém, aki mind távolabb esik a nagy tettek irodalmától, hiszen Ady már be is tört Dévénynél, a nyugatosok csapata meg épp a küszöbön áll, aztán hamarosan betoppan, s nem hívják Bródyt magukhoz vendégségbe.

Harminc év töretlen siker után indul az a húsz év, amely során a színházi bulvársikereket követően lassan életében elhal a valahai ismertség. Egyre többször hivatkoznak rá úgy, hogy a legjobb publicisztikáiban legalább olyan bátor és radikális, mint Ady, a legjobb novelláiban épp olyan mély, mint Móricz. De az efféle hasonlítgatások épp arról szólnak, hogy Ady és Móricz jobbak. „Lehet, hogy másnak vackoltam – írja a *Vallomás*ban –, majd jön utánam más, erősebb, épebb ember, akinek ezenfelül a dolga is könnyebb lesz.” Megéli a lassú elmagányosodást. „Akik velem indultak, elhagytak. Akik utánam következtek, beértek. Elhagyogattak a barátaim, elfutottak tőlem az asszonyok, fiaim ritkán jöttek el hozzám... A legkisebbik félt tőlem, mert megsoványodtam és megcsúnyultam. Az anyám elől én bújtam el” (*Előhang*).

Az öngyilkossági kísérletet követően már nem dolgozik olyan lendülettel, mint korábban. Ötvenes éveiben jár, és megjelennek a betegségek. A fizikai romlás teljesen összetöri. Szívbjaj és neuraszténia, beteges hipochondria. Közben átvészeli egy világháborút, két forradalmat. Ugyan nem volt aktív a Tanácsköztársaság idején, csak szimpatizáns, mégis emigrációba kényszerül. S míg távol van, itthon besorolják oda, ahová tartozni nem akart, a zsidó írók közé. Ez az az idő, amikor regnálni kezd a gyalázatos kategorizálás zsidó és nemzsidó részről egyaránt, hogy melyik magyar író zsidó és melyik nem, s kicsit magukra maradnak azok az emberek, akik szerint jó és rossz irodalom, jó és rossz írók vannak. „Én nem ismerek idehaza Magyarországon se keresztény, se zsidó irodalmat, csak jó írókat és rosszat... Most azzal végzem, hogy leszek én még magyar író, bár jó zsidó” (Interjú 1920-ból). Bródy egy pillanatra sem tagadta meg a származását, sőt mindig aktívan foglalkozott a zsidósággal, az asszimilációs problémákkal. Hol szimpatikus, hol ellenszenves izraelitákról ír, idegesítő antiszemitákról, akik a zsidók vagyonára fenik a fogukat. Nem mentesít és nem büntet senkit a származása miatt, mért is tenné, hiszen író. Szinte ijesztő jóslatnak tűnik *A nap lovagja* néhány bekezdése: „Türelmeseknek kell lennünk, fenség – mondá. – Azon felekezeti emberek dolgoznak, mohók, kapzsik, álutakon járók; de ügyesek. Mindenhová befurakodnak; de építenek és gyűjtenek. Csak hadd kaparjanak, vakoljanak, építsenek és gyűjtsenek még egy darabig, amíg nagyon szemtelenek lesznek, és akkor...”

Egy kézmozdulattal jelezte, hogy akkor mindent el lehet majd tőlük venni. Hazaszereztetüket, mely nyilván adopción, nemzeti érzületüket, amelynek hevéssége nyilván renegát vonás. Kilökní őket az intézményeikből, amelyeknek megalkotásához hozzájárultak, elzárni őket a kultúrától, amelynek erősödésében benne van a vérük, minden törekvésük és tradíciójuk: van-e ennél valami egyszerűbb és igazságosabb? Hogy amit gyűjtöttek, azt kasszálják tőlük, ez pedig egyenesen humor.”

Az, hogy zsidó, számára nem irodalmi vagy művészeti kategória. Mert mért is lenne az? Magyar írónak tartotta magát, a magyar nyelv elkötelezett híve volt egész életében. Bródy külhoni elmagányosodásában úgy érzi, még a régi jóbarát, Gárdonyi is elárulta. Nem ok nélkül! Gárdonyit megválasztották, és ő elvállalta a Magyar Írók Nemzeti Szövetsége díszel-

női posztját, ahol a megfelelő pedigrével rendelkező írók lehettek tagok, majd dicsőítő versben köszöntötte Horthy Miklóst. Bródy hosszú nyílt levele szívet törő leszámolás egy barátsággal, és kétségbeesett fellépés a hamisan gondolkodókkal szemben, s ugyanakkor a haza után vágyó ember tényleg mély vallomása, mert Bródy nem érezte jól másutt magát, csak itthon (*Levél Gárdonyi Gézához*, 1921). A két jóbarát személyesen már nem tudott megbékélni, bár Gárdonyi egy pillanatra sem haragudott, úgy érezte, Bródy hirtelen és indulatos ember, majd lecsillapodik, s ez így is lett. Gárdonyi halálakor megírta a megbékélő levelet. A két barát egy bő év különbséggel végül búcsút intett a küzdelmes életnek, itt hagyták a feledékeny vagy épp rajongó olvasókat, és itt hagyták, vesztünkre, a hamisan gondolkodók örökösen újratermelődő falkáját.

Bródy az emigrációt nem politikai szervezkedésre használja, mint a Bécsbe menekült kommunista vezérek. Beiratkozik a padovai egyetem orvosi karára. Most végre utána akar járni a betegségeinek, s leginkább az egész életében kísértő hipochondriájának. 1922-ben azonban egy bécsi szanatóriumban tűnik fel, onnét hozatja haza két régi barát, Hatvany Lajos és Dungyerszky Gyokó. Leszáll a vonatról, a fiai várják. Azt mondta, hazahozta a *Rembrandt* kéziratát, a legfontosabb művét. Majd megjelentetik, és kivesznek egy jó kis lakást, és ott fognak együtt élni, de nem így lett. A kézirat befejezetlen maradt, mozaikos, de nem ez az igazi problémája. Nagyobb gond, hogy szerzőnk oly mértékben éli át a festővel való azonosságot, belevetítve a saját sorsának kudarcait, hogy a szöveget át- meg átáztatja a privát lét, s emiatt az önsajnálát és érzелgősség.

Lúdas Matyi háromszor veri vissza, Bródy Sándor háromszor halt meg. 1905-ben, amikor maga felé fordította a fegyvert, a tízes években, amikor halálra ítélte a közönség és a szakma, és 1924. augusztus 12-én, amikor tényleg búcsút intett. Írónak nagy tehetség, embernek zseni, mondta róla Ignótus. Mindazt, amit beletett az irodalomba, felélte az irodalom. Tápanyag lett. Két utat is kijelölt, a felelős, művészi értékek mellé álló irodalomét, és a lektúrét, a polgári színjátékét. Fiatalon lenyűgözően szép és már életében legendás alakja ott áll Móricz Zsigmond mögött és Ady mögött és Lengyel Menyhért mögött és Molnár Ferenc mögött, de nem látszik.

Buller 20